

گوناگونی تکنیک در تصویرگری کتاب‌های دینی

بخش دوم (قسمت دوم)

کودکانه انجامیده است. این ویژگی، در مجموعه کتاب‌های انتشارات اشرفی با تصویرگری محمد تجویدی و کانون پرورش پس از دهه ۶۰ با تصویرگری بهرام خائف، به فراوانی دیده می‌شود. روش تصویرگری‌های نورالدین زرین کلک نیز در این حوزه جای دارد. در این مجموعه، هم چنین می‌توان از کتاب‌های پیروزی به تصویرگری علی‌اکبر صادقی در سال ۱۳۶۴، راهی که می‌ماند به تصویرگری محمدحسین صلواتیان در سال ۱۳۷۷، آتشی به لطافت بنفشه‌ها به تصویرگری پرویز محلاتی در سال ۱۳۷۷، بعد از ۱۹ به تصویرگری پرویز حاصلی در سال ۱۳۷۸ و آسمان خون‌گریه کن با تصویرگری پرویز اقبالی، نیز نام برد.

ب: تصویرگری به شیوه رئالیسم محض

این شیوه، به دلیل ماجرابی و تاریخی بودن بیشتر کتاب‌های دینی برای کودکان، بیش از هر شیوه دیگری مورد استفاده قرار گرفته است. در این شیوه، تصویرگر بدون گرایش چندان به عناصر خیال در تصویر و با استفاده از طراحی واقعی انسان‌ها، جانوان، اشیا و پدیده‌های طبیعت، به تصویرگری کتاب‌ها پرداخته است.

کهن‌ترین نمونه‌های کاربرد این شیوه، به کتاب‌هایی باز می‌گردد که توسط کمیته ملی پیکار جهانی با بی سواد، در دهه ۴۰ به چاپ رسید و از بین آن‌ها، و تنها کتاب حضرت محمد (ص) با تصویرگری پرویز کلانتری، از ویژگی‌های هنرمندانه و زیبایی‌شناسانه برخوردار است. از دیگر کتاب‌های این مجموعه، می‌توان به حضرت یوسف (ع) و آدم و حوا اشاره کرد. کتاب‌های مصور دینی انتشارات رسالت قلم، هم چون حضرت یوسف (ع) و یحیی با تصویرگری صادق صندوقی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی با کتاب شعیب با تصویرگری سیروس راد و انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، با چاپ کتاب‌هایی چون، آینه و اویس با تصویرگری داریوش دیانتی، اصحاب فیل و والعدایات با تصویرگری بهرام خائف، در این گروه قرار دارد.

بهرام خائف، تصویرگری است که در نمایش رویدادهای تاریخی - دینی به روش واقع‌گرایانه، از تسلط خاصی بهره می‌گیرد و این ویژگی، به دلیل توانمندی او در طراحی فیگورایتو به دست آمده است. توجه به فرایند

تکنیک‌های به کار گرفته شده در تصویرگری کتاب‌های دینی را با توجه به سادگی و پیچیدگی در بیان تصویری، می‌توان به سه گروه تصویرگری تزئینی، تصویرگری واقع‌گرایانه و تصویرگری نیمه انتزاعی تقسیم کرد.

۱. تصویرگری تزئینی

این تکنیک، ساده‌ترین و قدیمی‌ترین نوع تصویرگری، به ویژه در تصویرگری کتاب‌های دینی، از جمله قرآن کریم به شمار می‌رود. روی آوردن به حاشیه نگاری، با استفاده از شیوه‌های تذهیب و به کارگیری نقوش اسلیمی و نقش و نگارهای اسلامی، به نخستین سال‌های نگارش متن‌های دینی در مکتب بغداد باز می‌گردد. این ویژگی، در نگارش کتاب‌های دینی برای کودکان نیز بارها و بارها به کار گرفته شده است. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، با چاپ کتاب‌هایی چون عبادتی چون تفکر نیست (۱۳۵۲) و حقیقت بلندتر از آسمان (۱۳۵۳) از علی‌اکبر صادقی و کتاب او به همه چیز آگاه است (۱۳۶۷) از عبدالله حاجی‌وند، از این روش برای تصویرگری کتاب‌های دینی استفاده کرده است. کاربرد نمادهای تزئینی در کتاب‌های کودکان را نمی‌توان تصویرگری نامید؛ زیرا تصویرگری، با اتکاء به حوزه رویدادها و خیال‌انگیزی متن صورت می‌گیرد و هدف اصلی آن، آرایش کتاب نیست.

۲. تصویرگری واقع‌گرایانه

این روش، خود به چند شیوه بیان تصویری جدا از هم تقسیم می‌شود. در یک سو، واقع‌گرایی تصویری و استفاده از ویژگی‌های نگارگری در کتاب‌های دینی قرار دارد و در سوی دیگر، گرایش به نوعی انتزاع ساده و کودکانه که در گستره رویدادهای واقعی صورت گرفته.

الف: استفاده از ویژگی‌های نگارگری

استفاده از ویژگی‌های نگارگری، نه به صورت تذهیب و تشعیر، بلکه به صورت حضور انسان و جانوران در نمادهای نسبتاً واقعی، قدمتی دیرینه دارد. کاربرد این شیوه در کتاب‌های کودکان، به حضور گونه‌ای رئالیسم سنتی و

رویدادهای تاریخی - دینی در تصویرهای بهرام خائف، همگام با دوری متن‌ها از حوزه خیال‌گرایی صورت گرفته و میزان پای‌بندی او به عناصر واقع‌گرایانه، به همین رویکرد وابسته است.

در مجموعه‌گرایش به رئالیسم محض، هم‌چنین می‌توان به آثار تصویری پرویز حیدرزاده که از دستی‌توانا در طراحی، ایجاز و فضا‌سازی بومی برخوردار است، اشاره کرد. تصویرگری کتاب‌های حماسه‌ایمان در سال ۱۳۶۵ و افطار در سال ۱۳۶۸ در کانون پرورش، از آثار خوب این هنرمند واقع‌گرا به شمار می‌رود. مجموعه آثار صادق صندوقی، فاطمه رادپور و حسن رزمخواه، در زمینه تصویرگری کتاب‌های دینی نیز به این مجموعه تعلق دارد.

در این میان، شیوه‌های بیان واقع‌گرایانه و رئالیسم در تصویرگری، با استفاده از عکس و نقاشی، در کتاب‌های طابوس و آفرینش فیل در سال‌های ۱۳۶۱ و ۱۳۶۲، توسط بهرام امین سلماسی، دور - نزدیک - نزدیک‌تر، با استفاده از عکس و تصویر توسط علی گروسی در سال ۱۳۶۳، به مورچه نگاه کن، با نقاشی کیان‌دخت مهرک در سال ۱۳۶۲ در کانون پرورش، قابل یادآوری است. استفاده از عکس‌ها و تصویرهای خارجی در مجموعه کتاب‌های دنیای آفریده‌ها و ببینیم و ببیندیشیم انتشارات پیام آزادی و دفتر نشر فرهنگ اسلامی، قابل توجه است که استفاده تصویری از منابع خارجی، از کیفیت هنری آن به شدت کاسته است.

ج: تصویرگری به شیوه رئالیسم کودکان

رئالیسم کودکان، شیوه‌ای است که بارها و بارها توسط تصویرگرانی چون مرتضی ممیز، پرویز کلانتری و محمد زمان زمانی در تصویرگری کتاب‌های کودکان به کار گرفته شده است. در این شیوه، همه عناصر واقعی، در شکل و ماهیتی کودکانه عرضه می‌شود؛ بدون آن که به ترکیب اصلی آن‌ها خدشه‌ای وارد شود. از جمله موفق‌ترین کتاب‌های دینی که به این شیوه تصویرگری شده، می‌توان به کتاب یونس با تصویرهای نیره تقوی در سال ۱۳۶۷ و کتاب اینک، سرزمین هجر با تصویرهای پرویز کلانتری در سال ۱۳۶۲ اشاره کرد. این کتاب‌ها در کانون پرورش به چاپ رسیده و ترکیب واقعیت و خیال در این تصاویر، چنان است که در همه جا نمادهای تصویری واقعی، به شکل کودکانه درآمده و لحن روایی داستان‌ها، در به کارگیری رنگ‌های تخت و سطوح تک رنگ، نشان داده شده است.

۳. حضور انتزاع در تصویرگری کتاب‌های دینی

ضعف ناشی از کمبود خیال در تصویرگری کتاب‌های دینی، مستقیماً به ضعف متن‌های دینی در دوری جستن از مرزهای خیال باز می‌گردد. آن چه تا کنون در متن‌های دینی مورد توجه قرار گرفته، سیر ماجرای و رویدادهای تاریخی بوده است؛ نه گرایش تفکر برانگیز و روح‌مدارانه. اگر چه کتاب‌های دینی، به دلیل ماهیت اندیشه‌های غیر زمینی، همیشه این توانایی را داشته که از شکل‌های ماجرای فاصله بگیرد و از جان و خیال و تفکر آدمی تغذیه کند، با وجود این، به کم‌تر متن دینی بر می‌خوریم که رویدادهای تاریخی، دل‌مشغولی اصلی نویسنده‌اش نباشد. متن و تصویرگری کتاب غیر از خدا هیچ‌کس تنها نبود و تصویرهای فرشید شیعی، از موفق‌ترین نمونه‌های ادبیات دینی در این زمینه به شمار می‌رود.

در شیوه بیان انتزاعی، در کتاب‌های دینی و اسطوره‌های ده‌های پیشین کودکان، به نمونه‌های جالب توجهی هم

چون هفالیستوس با تصویرگری بهمن دادخواه و گیلگمش با تصویرگری منوچهر صفرزاده در کانون پرورش بر می‌خوریم که داستان این دو کتاب، اسطوره‌ای است و به این وسیله، به تصویرگر اجازه داده تا با یاری جستن از معیارهای واقع‌گرایانه، تصویرهایی جذاب و پر تکنیک فراهم بیاورد. واقعیت آن است که انتزاع در تصویرگری کتاب‌های دینی، چندان از عرصه واقع‌گرایی پا فراتر نگذاشته و روشی نیمه انتزاعی پدید آورده که عناصر واقعی، به صورت پراکنده در سراسر تصویر به چشم می‌خورد. این گروه از کتاب‌های دینی، عمدتاً تا غنی‌ترین ویژگی‌های تصویری را در کتاب‌هایی چون کودکی که بت‌ها را می‌شکست، با تصویرگری ضیاءالدین جاوید در انتشارات امیرکبیر، افسانه‌ها به تصویرگری محمد پولادی در نشر شیاوین، آخرین موج با تصویرگری علی خدایی در انتشارات کانون پرورش، قصه‌های ادریس و نوح با تصویرگری محمدرضا لوانسانی در انتشارات صابرین و گرگ و یوسف با تصویرگری عادل رستم‌پور در انتشارات مدرسه، به نمایش گذاشته است. استفاده از تخیل غنی تصویرگر در کتاب کودکی که بت‌ها را می‌شکست، کاربرد عناصر خیال‌انگیز و ترکیبی هنرمندانه و ساختار شکنانه در کتاب گرگ و یوسف، به کاربردن عناصر بومی در تصاویر غنی کتاب آخرین موج و کاربرد خط به شیوه چاپ دستی، در طرح‌های انتزاعی کتاب قارون و گنج‌هایش، سبب شده تا ماهیت خیال‌انگیز تصاویر، با حال و هوای روحانی متن‌ها، پیوندی زیبا برقرار کند.

به نظر می‌رسد حضور خیال و تفکر در تصویرگری کتاب‌های دینی، می‌تواند به دلیل ماهیت متن‌های مذهبی، از آن چه هست نیز فراتر رود و زوایای خیال در تصویر، برای کودک این امکان را فراهم سازد که فضاهای عرفانی و تفکر برانگیز آن را به راحتی بپذیرد و با آن ارتباط برقرار کند. این رویکرد، بدون شک به غنای تخیل در متن و حضور انتزاع در ذهن، و تفکر نویسنده بستگی دارد. آثار تصویرگرانی چون محمود پولادی، محمد علی

بنی‌اسدی، آلن بایاش، فرشید شفیع، میترا عبداللهی، حافظ میرآفتابی، راشین خیریه، ثمینه سرود و عطیه مرکزی، در گستره کتاب‌های دینی، به این مجموعه تعلق دارد؛ هر چند حضور تخیل در آثار هر کدام از این تصویرگران، از دامنه‌ها و تکنیک‌های گوناگونی برخوردار و میزان بهره‌وری از عناصر واقعیت و خیال در آن‌ها متنوع و چند گانه است.

تصویرگران ادبیات دینی کودکان و نوجوانان

از میان تصویرگران کتاب‌های دینی و تاریخی - دینی، می‌توان به سه هنرمند معاصر، یعنی علی‌اکبر صادقی، بهرام خائف و صادق صندوقی اشاره کرد. علی‌اکبر صادقی با توجه به ویژگی‌های نگارگری و بهرام خائف به روش واقع‌گرایانه، تصویرهایی ماندگار برای کودکان پدید آورده‌اند. تصویرگری‌های صادق صندوقی نیز به روشی نزدیک به کار این دو هنرمند صورت گرفته و آمیزه‌ای است از شیوه‌های نگارگری و واقع‌گرایانه. هنرمندان دیگری چون فیروزه گل‌محمدی، محمد علی کشاورز، پرویز اقبالی، پرویز حاصلی، محمد حسین صلواتیان و سیاوش ذوالفقاریان، هر یک به گونه‌ای مستقل، از تأثیرات هنر نگارگری و نیز تلاش‌های علی‌اکبر صادقی بهره جسته‌اند. منوچهر درفشه، پرویز حیدرزاده، فاطمه رادپور و حسین صدری نیز تصویرگرانی هستند که آثارشان از نگاهی واقع‌گرا برخوردار است.

در این جا به برخی از ویژگی‌های آثار علی‌اکبر صادقی، بهرام خائف و صادق صندوقی، اشاره می‌شود:

علی‌اکبر صادقی:

این هنرمند، از تأثیر گذارترین تصویرگران کتاب‌های دینی است که شیوه‌های بهره‌گیری او از هنر نگارگری ایران در روند فراهم سازی تصویر برای کودکان، ویژگی‌های تأثیرگذاری دارد.

علی‌اکبر صادقی، در سال ۱۳۱۶ در تهران به دنیا آمد. او نقاشی آبرنگ را در دوران دبیرستان، زیر نظر آواک هاپروپتینان فرا گرفت و در سال ۱۳۳۷ وارد دانشکده هنرهای زیبا شد. مدتی سب هنر ویترا (شیشه بند منقوش) را دنبال کرد و در سال ۱۳۴۹ به عنوان تصویرگر و فیلم ساز نقاشی متحرک، به کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان پیوست. تصویرگری نزدیک به ۲۰ عنوان کتاب برای کودکان و نوجوانان، حاصل همکاری او با کانون پرورش، امیرکبیر و سازمان همگام با کودکان و نوجوانان است، اما بیشتر آثار تأثیرگذار او در کانون پرورش فراهم شده است. برگزاری نزدیک به ۲۵ نمایشگاه فردی و گروهی، در زمینه نقاشی در ایران و سوئیس و چاپ کتاب‌های زمزمه‌ها، ایران سرزمین مهر، برگزیده آثار از سال ۱۳۵۶ تا ۱۳۷۶، کرمان - یادواره حضور، خاطره‌ها و مجموعه کارت‌های تبریک، حاصل تلاش‌های این هنرمند برجسته در زمینه نقاشی است.

علی‌اکبر صادقی، عضو گروه داوران برخی از دوسالانه (بی‌ینال)ها نمایشگاه تصویرگران و جشنواره‌های داخلی و جهانی، در زمینه نقاشی متحرک بوده است. او نقاشی به شیوه سوررئالیسم را در گستره‌ای به یادماندنی، در سال ۱۳۵۶ آغاز کرد و این دوران، تقریباً با ترک فعالیت‌های وی در زمینه تصویرگری کتاب‌های کودکان همراه بوده است. سپس در سال ۱۳۶۷، به نقاشی طبیعت‌گرا در زمینه آبرنگ روی آورد و راهاندازی نگارخانه سبز (از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۱)، حاصل بخش دیگری از تلاش‌های هنری او بوده است. صادقی هم چنین، جایزه‌های زیادی در زمینه نقاشی متحرک و تصویرگری دریافت کرد. او جایزه کنکورنوما، برای تصویرگری کتاب‌های پهلوان پهلوانان، عبادتی چون تفکر نیست و سفرهای سندباد را در سال ۱۳۵۷ دریافت کرده و دریافت دیپلم افتخار جشنواره‌های لایبزیک آلمان، برای کتاب‌های عبادتی چون تفکر نیست (۱۳۵۹) و آتش باش تا برافروزی (۱۳۶۰)، در زمینه طراحی کتاب، از دیگر موفقیت‌های جهانی اوست. صادقی جایزه اول نمایشگاه هنر گرافیک ایران را در سال ۱۳۶۴، برای تصویرگری کتاب دینی پیروزی دریافت کرد و در سال ۱۳۷۹، در نخستین مسابقه تصویرگری کتاب کودک با موضوع قصص قرآنی، برای مجموعه آثار ارزنده‌اش تقدیر شد.

علی‌اکبر صادقی، افزون بر تصویرگری کتاب‌های قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب (۱۳۴۹، امیرکبیر)، پهلوان پهلوانان (۱۳۵۱، کانون پرورش)، گرد آفرید (۱۳۵۱، کانون پرورش)، خون هفتم (سال ؟، کانون پرورش)، باران - آفتاب و قصه کاشی (۱۳۵۳، انتشارات سازمان همگام با کودکان و نوجوانان)، مفرغ سازان (۱۳۵۳، کانون پرورش)، سفرهای سندباد (۱۳۵۳، کانون پرورش)، شطرنج بازی کنیم (۱۳۵۴، کانون پرورش) و چنین گفت فردوسی (سال ؟، کانون پرورش) در زمینه طراحی و تصویرگری کتاب‌های دینی برای کودکان و نوجوانان نیز آثاری مانند عبادتی چون تفکر نیست (۱۳۵۱، کانون پرورش)، فرزند زمان خویش باش (برگزیده سخنان علی (ع)، سال ؟، کانون پرورش)، حقیقت بلندتر از آسمان (برگزیده سخنان امام جعفر صادق (ع)، سال ؟، کانون پرورش)، آن‌ها زنده‌اند (زندگی‌نامه حضرت زینب (س)، ۱۳۵۴ - کانون پرورش)، مادر پیامبر (۱۳۵۵ - کانون پرورش)، آتش باش تا برافروزی (سخنان خواجه عبدالله انصاری، سال ؟ - کانون پرورش) و پیروزی (۱۳۶۴ - کانون پرورش)، فراهم آورده است.

طراحی کتاب‌های دینی علی‌اکبر صادقی، سرشار از حاشیه نگاری‌هایی است که با استفاده از نقش‌های اسلیمی و خطوط تذهیبی صورت گرفته و به حوزه ادبیات غیر تخیلی (Nonfiction) تعلق دارد. ویژگی‌های نگارگری، بیش از همه در آثار و داستان این هنرمند، از جمله پهلوان پهلوانان و عبدالرزاق پهلوان دیده می‌شود.

بهرام خائف:

نام زنده یاد بهرام خائف، همواره به عنوان تصویرگری تأثیرگذار و به یاد

مانندی، در ادبیات کودکان ایرانی به یادگار خواهد ماند. ابتدا به سبب بهره‌گیری توانمندانه‌اش از ویژگی‌های طراحی فیگوراتیو در تصویرگری و سپس به سبب ارزشگذاری به تصویرگری ادبیات غیر تخیلی (Nonfiction)، به ویژه در زمینه تصویرگری کتاب‌های تاریخی و دینی، تصویرگری کتاب‌های شعر و تصویرگری کتاب‌هایی که خود او نوشته و تصویرگری کرده است.

گرایش به تصویرگری مجموعه کتاب‌های دینی - تاریخی، پس از انقلاب در آثار بهرام خائف راه یافت. نگاه به تصویرگری در این مجموعه کتاب‌ها، با رویکرد به خطوط محیطی که با رنگ پدید آمده، دنبال می‌شود. کارکرد رنگ در این مجموعه، بیش از آن که مشخص‌کننده فضای محدود در فرم‌ها و خطوط محیطی باشد، القاکننده حالت‌های عاطفی عناصر تصویری و نیز بازگشت به فضای قدیمی و تاریخی به شمار می‌رود. چیرگی همه جانبه رنگ قهوه‌ای در این مجموعه آثار، به ویژه در پرداختن به پس‌زمینه تصاویر، یادآور فضای بومی و خاک‌گرفته‌ای است که از بیابان‌ها و صحراهای پهناور عربستان که روایت‌های مذهبی کتاب‌ها در آن جا شکل می‌گیرد، بر می‌خیزد و بر اندام‌ها و چین و شکن لباس‌های قهرمانان قصه می‌نشیند؛ ویژگی در خور توجهی که تقریباً در همه تصویرهای این مجموعه به چشم می‌خورد.

بهرام خائف کتاب‌های تشنه دیدار (۱۳۶۱)، والعدایات (۱۳۶۳)، سلمان (۱۳۶۳)، ایمان ۸۱۸، اصحاب فیل (۱۳۶۳) و خفتگان بیدار (۱۳۶۳)، را با چنین رویکردهایی به تصویر می‌کشد؛ هر چند در کتابی چون اصحاب فیل، از واقع‌گرایی محض در فراهم‌سازی تصویرها پیش‌تر می‌رود و با پدیدآوردن چهره‌ها و اندام‌های سنگی به حالتگرایی و اکسپرسیون پنهان در تصویرها، هویت بیشتری می‌بخشد و از اندام‌های سنگی، تندیس‌هایی تنومند و توانا، اما زوال‌پذیر و خرد شونده می‌سازد. شاید به آن دلیل که تفاوتی میان اندام‌های مردم عرب، با فرمانروایان حبشه پدید آورده باشد. سنگواره‌های انسانی در این چهره جدید، جاندار طبیعی‌شان را از دست داده‌اند و به پیکره‌هایی سلطه‌جو و قدرت‌طلب، اما شکستنی و آسیب‌پذیر مبدل شده‌اند؛ باز هم شاید به آن سبب که تصویرگر، خواسته است هویت آنان را در نبردی شکست خورده، پیش از آن که از پای درآمده باشند، به نمایش بگذارد.

انبوه توده‌های در هم انسانی به عنوان سیاهی لشکر، به ویژه در کتاب والعدایات، صحنه نبردهای کلاسیک و قدیمی را در فضایی خشک و بی‌آب و علف به خاطر می‌آورد و باز هم حضور مسلط تالیته رنگ‌های قهوه‌ای، فضای حسی چنین فرایندی را قوی‌تر و پررنگ‌تر می‌کند.

تداوم تلاش‌های خائف، در ادامه تاریخی تصویرهایش، به فرایندی درون‌گرا و کاملاً حرفه‌ای، در کتاب‌های گفتگوی رنگ‌ها، دنیای رنگین کمان و ما چند نفریم؟ تبدیل شده که در صورت استمرار، می‌توانست به آثاری بس درخشان در آینده تبدیل شود، اما سفر ناگهانی خائف، این روند را نیمه تمام گذاشت و تصویرگری معاصر ایران، گوهری ماندگار را زودتر از زمان قابل انتظار، از دست داد.

صادق صندوقی:

صادق صندوقی، نگارگر و تصویرگر کتاب‌های کودکان، در سال ۱۳۲۱ در همدان به دنیا آمد. دوره دبیرستان را در هنرستان هنرهای زیبا و آموزشکده (انستیتو) هنر به پایان رساند و پس از آن در آموزش و پرورش، به کار در زمینه گرافیک و تصویرگری کتاب‌های درسی پرداخت و در سال ۱۳۷۵، کار رسمی خود را در آموزش و پرورش به پایان رساند.

زمینه اصلی کارهای صندوقی در گستره تصویرگری، به فراهم‌سازی تصویر برای کتاب‌ها و متن‌های دینی اختصاص دارد، اما تلاش حرفه‌ای او را باید در نگارگری و توجه به زمینه‌های تشعیر و طراحی نقوش قالی‌جست‌وجو کرد. او برای بسیاری از آثار کلاسیک ادبی ایران، تصویرهایی پدید آورده است. ویژگی تصویرهای صندوقی، در کتاب‌های کودکان را باید در گرایش به

ماجراهای دینی - تاریخی و توجه به نشانه‌های نگارگری ایرانی جست‌وجو کرد. فعالیت‌های تصویرگری صندوقی را می‌توان براساس دوره تاریخی و کیفیت پرداختن به تصویر، به سه بخش جدا از هم تقسیم کرد.

۱. دوره تصویرهای تجربی و نخستین

نخستین دوره تصویرگری صندوقی، ویژگی تجربی و اغلب غیرحرفه‌ای دارد. با آن که تلاش‌های نخستین او در کتاب‌هایی چون آزادی و تو نیکی می‌کن و در دلجه انداز، جرقه‌هایی گذرا دارد، هنوز از زمینه‌های حرفه‌ای دور است. ویژگی بومی پرداختن به تصویرگری، در کتاب تو نیکی می‌کن... با شخصیت‌پردازی و فضا سازی ایرانی همراه است و زندگی پر چالش خانواده‌های تنگدست ایرانی را مجسم می‌کند، اما دوری از تخیل، اهمیت دادن بیش از حد به عناصر فرعی تصویر و شلوغی فضا، آن را از عرصه‌های خیال‌انگیز دور کرده است. پرداختن به نشانه‌های واقع‌گرایانه، در کتاب روباهی که فریب خورد، توانایی‌های طراحی فیگوراتیو و گاه قدرتمند صندوقی را نمایش می‌دهد. نشانه‌هایی که در دوره‌های بعدی آثار او، جای خود را به ویژگی‌های مسلط، در پرداختن به زمینه‌های پر ماجرا و پرتحرک تصویری می‌سپارد. وجود متن‌های غیرحرفه‌ای و زودگذر، همراه با کتاب سازی‌های سهل‌انگارانه، بر فضای غیر ادبی آثار صندوقی افزوده است و دوری از رنگ و پرداختن به صفحه‌آرایی‌های شتاب‌زده، تقریباً در همه آثار این دوره او به چشم می‌خورد. در شناسنامه این آثار، معمولاً نام تصویرگر ذکر نشده است.

دوره تصویرگری تاریخی

صندوقی در دوره تصویرگری خود، به خلق آثار دشواری در عرصه تصویرگری کتاب‌های دینی - تاریخی روی آورد. بیشتر آثار تصویری صندوقی، به این دوره تعلق دارد و کتاب‌هایی چون عدی بن حاتم، سپاه فیل، غدیر خم،

بلال، عبدالملک مروان، عبیدالله زیاد و حجاج ثقفی را در بر می‌گیرد. صندوقی در این دوره، با توجه به گرایش همزمان به نگارگری و فضاهای تاریخی، به خلق آثاری دست زده که ویژگی‌های حرفه‌ای آن، تنها در برخی از آثار زمانه‌ی و بهرام خائف دیده می‌شود. ویژگی طراحی‌های صندوقی در این دوره، تا حد شگفت‌انگیزی دوگانه است، هم چنان که در این آثار، رگه‌های درخشانی از حرکت‌های گروه انسانی، در میانه جنگ‌ها، گردهمایی‌ها و مهاجرت‌ها با طراحی‌های توانا، پیچیده و بدون رنگ همراه است، گاه نیز در کنار همین رگه‌ها، با نشانه‌هایی از کتاب زدگی، بی‌توجهی و کار غیر حرفه‌ای برخورد می‌کنیم که به نظر می‌آید ادبیات نه چندان تخیلی و کم جان کتاب‌ها، در شکل‌گیری آن‌ها بی‌اثر نبوده و همین فرآیند، او را از راهیابی به گستره تصویرگران کاملاً حرفه‌ای باز داشته است.

رگه‌های پر قدرت طراحی در آثار صندوقی، نشان می‌دهد که او می‌توانست تا حد برجسته‌ترین تصویرگران فیگوراتیو، واقع‌گرا و تاریخ نگار حرکت کند؛ نشانه‌هایی که گاه در برخی از تصویرهای بعدی او، برای کتاب‌های درسی به چشم می‌خورد. با وجود این، دوری از نشانه‌شناسی‌های تصویری در کتاب‌های کودکان، او را به نوعی پرکاری غیر ضروری کشانده است که امکان دارد در تصویرگری برخی حرکت‌های تاریخی، بسیار هم گویا و کارساز باشد. البته تردیدهای صندوقی، در این که در حوزه تصویرگری باقی بماند به خلق تصویرهایی کاملاً حرفه‌ای در زمینه کتاب‌های تاریخی، دینی و روایی در گستره ادبیات غیر تخیلی برای کودکان بپردازد، یا آن که گم شده خود را در نگارگری برای بزرگسالان جست‌وجو کند، سرانجام به آن جا راه می‌یابد که رویکرد دوم را بپذیرد و تقریباً به تمامی خود را وقف آن کند و این راهکاری است که تصویرگری، بیشتر فعالیت جنبی برای آن به شمار می‌رود. دوری صندوقی از فعالیت‌های جشنواره‌ای، نمایشگاهی و گفت و گوهای تصویرگری، این انگاره را قوی‌تر می‌کند.

دوره سوم: تصویرگری برای کتاب‌های درسی

ویژگی‌های این دوره را که مرحله تکاملی دوره دوم آثار صندوقی است، بیشتر می‌توان در استفاده از رنگ در تصویر، شلوغی و ازدحام در حضور عناصر تصویری، افزایش شخصیت‌های موجود در یک تصویر، کنار گذاشتن تدریجی ضعف‌ها و شتاب‌زدگی‌های گذشته و قدرت بخشیدن به طراحی فیگوراتیو دانست. دامن زدن به نشانه‌های هیجان و حرکت، با زاویه دیدی سینمایی و برش‌های تکنیکی، در این دوره افزایش می‌یابد. گرایش به ساختارگرایی که یادگار علاقه او به نگارگری است و توجه به عنصر ماجرا، همچنان او را از توجه به تخیل و سادگی باز داشته و این البته، ویژگی مسلطی است که در همه متن‌های داستانی کتاب‌های تصویری او وجود دارد. متن‌هایی که بیشتر به بازآفرینی رویدادهای تاریخی - مذهبی اختصاص دارد؛ بدون آن که به حس‌های درونی، رفتارهای زبانی و عناصر توصیفی در متن‌های آن اهمیت داده شود.

از میان کتاب‌های داستانی و غیر تاریخی صندوقی در این دوره، تنها می‌توان به کتاب ماجراهای گل‌دونه و جوجه نازدونه اشاره کرد. در تصویرگری این کتاب، صندوقی به خلق تصویرهایی ساختارگرا، پرکار، خوش نقش و بومی پرداخته است. او در تصویرهای این کتاب، همان اندازه به طرح جزئیات لباس‌ها، طبیعت و معماری اهمیت داده که به شخصیت‌های اصلی تصویر. ارزش گذاری هم سنگ به عناصر اصلی و فرعی که از ویژگی‌های مسلط هنر نگارگری است، سبب شده تا صندوقی از حوزه تصویرگری فاصله بگیرد و از نگاه یک نقاش واقع‌گرا که به عناصر نگارگری کهن گرایش دارد، به کودک و تصویرگری نگاه کند. گرایش به جزئیات غیر ضروری و دست و پا گیر در استفاده از نمادهای کاملاً واقعی و روزمره، دوگانگی غریبی است که صندوقی و هیچ تصویرگر دیگری نتوانسته است به آن زیبایی حرفه‌ای ببخشد. علاقه

صندوقی به هنرهای سنتی ایران، در تصویرگری کتاب‌های تاریخی و دینی، گاه به خلق آثاری دشوار و پر ساخت و ساز گرایش یافته که سرشار از حرکت‌های ریز و درشت است؛ به گونه‌ای که گاه می‌توان بخار دهان اسب‌های عرق کرده را در میدان‌های نبرد، از میان برق شمشیرهای آخته و چهره‌های خشمگین و گاه دردآلود احساس کرد. این ویژگی، در برخی از تصویرهای صندوقی که برای متن درسی آماده کرده، آشکارتر است.

تصویرگری کتاب‌های بیرهای غریبه، گل و آفتاب، معاویه، ماردور، اصحاب کهف، داستان راستان، از درگاه رستم، زلفا و جویبر، بیدار نمایی که در خواب نمانند، پسر یتیم، نیرنگ بخیل، ضامن آهو، مهاجران حبشه، ابودر، از حسین (ع) برایم بگو، حضرت موسی، حضرت نوح و حضرت شعیب، برخی از دیگر آثار صادق صندوقی است.

به نظر می‌آید معرفی تلاش‌هایی که برای تقویت روند تصویرگران کتاب‌های دینی به عمل آمده، می‌تواند در آشنایی بیشتر با زمینه‌های تصویرگری موضوعی، مؤثر واقع شود. در این جا به شناخته شده‌ترین این تلاش‌ها اشاره می‌شود. معرفی جشنواره‌های تصویرگری در زمینه ادبیات دینی، جشنواره تجربی هنر جوان و نمایشگاه تصویرگری کتاب کودک با موضوع قصص قرآنی، دو نمونه از فعالیت‌های ویژه در حوزه رقابت‌های حرفه‌ای تصویرگری کتاب‌های دینی در ایران است و این در شرایطی است که دیگر جشنواره‌های داخلی نیز در بخش‌های فرعی، به این موضوع توجه نشان داده‌اند. در این جا به نتایج این دو جشنواره اشاره خواهد شد.

جشنواره تجربی هنرهای تجسمی . هنر جوان

نخستین دوره این جشنواره در سال ۱۳۷۱ از سوی حوزه هنری و با همکاری سازمان ملی جوانان و سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران برگزار شد. سال نخست این جشنواره، بخش تصویرگری نداشت.

دومین جشنواره تجربی هنرهای تجسمی - هنر جوان (زمستان ۱۳۸۲، بخش تصویرگری)

هیأت داوران: مرتضی اسدی، پرویز اقبالی، حبیب‌اله صادقی، مرتضی گودرزی و حمید شریفی.
بخش تصویرگری این جشنواره، در دو بخش «گذشتن سیاوش از آتش» و داستان قصه قرآنی «حضرت یوسف (ع)» برگزار شد.
برندگان بخش «گذشتن سیاوش از آتش»
نفر اول: حسن عامه کن (برنده ۵ سکه و لوح تقدیر)
نفرات دوم: بهناز اسلامی‌زاده، حسام‌الدین طباطبایی و نسیم یاور (برنده ۳ سکه و لوح تقدیر)
نفرات سوم: حمیدرضا اکرم، الهام جمشیدی‌مهر، هدی حدادی، منصوره روح‌الهی و طلان‌شاهی (برنده ۲ سکه و لوح تقدیر)
برندگان بخش قصه قرآنی «حضرت یوسف (ع)»
نفرات اول: علی‌رضا اسدی متصرعی و مرضیه سرمشقی (برنده ۵ سکه و لوح تقدیر)
نفرات دوم: راحله برخوردار، سمایه شریفی و راشین خیریه (برنده ۳ سکه و دیپلم افتخار)
نفرات سوم: رسول آمای، زهرا حقگو، لیلا فلاح‌پیشه، نیکو ناطقیان، لیلا نوبهاری و افسانه هادی صادق‌لو (برنده ۲ سکه و لوح تقدیر).

مسابقه تصویرگری کتاب کودک با موضوع قصص قرآنی (دوسالانه)
این مسابقه از سال ۱۳۷۹ همزمان با نمایشگاه کتاب‌های قرآنی، از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در تهران راه‌اندازی شد و قرار است هر دو سال یک بار برگزار شود.

نخستین دوره - ۱۳۷۹

گروه داوران: نورالدین زرین کلک، محمدرضا دادگر، مهنوش مشیری، علی‌اکبر صادقی و کریم نصر

برندگان بخش قصه‌های قرآنی

- پژمان رحیمی‌زاده، با موضوع: حضرت محمد(ص)، برنده لوح تقدیر و ۵ سکه
- نرگس برومند، با موضوع: داستان پیامبران، برنده لوح تقدیر و ۳ سکه
- سعید رضایی، با موضوع: حواء، برنده لوح تقدیر و ۲ سکه
- فضل‌الله کمال طباطبایی، برنده لوح تقدیر
- لیلا مدرس، برنده جایزه تشویقی

بخش امام علی (ع)

- محمدعلی بنی‌اسدی، برنده لوح تقدیر و ۵ سکه
- فرشید شفیعی، برنده لوح تقدیر و ۳ سکه
- تقدیر ویژه از علی‌اکبر صادقی و تصویرگری‌های ارزنده‌اش برای کودکان

دومین دوره، ۱۳۸۱

گروه داوران: نورالدین زرین کلک، فرشید شفیعی، مهنوش مشیرین کریم نصر و محمدعلی بنی‌اسدی

برندگان بخش قصه‌های قرآنی

- بنفشه احمدزاده، برنده لوح تقدیر و ۵ سکه طلا
- مرضیه سرمشقی، برنده لوح تقدیر و ۲ سکه طلا
- حمیدرضا رشیدیان، مهسا طوسی و نسیم شریف‌زاده، برنده لوح تقدیر

برندگان بخش سیره امام حسین (ع)

- حسن عامه کن، برنده لوح تقدیر و ۵ سکه
- بیوک ملکی، برنده لوح تقدیر و ۳ سکه
- علی نامور، برنده لوح تقدیر و ۲ سکه
- فضل‌الله کمال طباطبایی و رؤیا بیژنی، برنده لوح تقدیر

فهرست منابع

۱. محمدی، محمدهادی و قایینی، زهره: تاریخ ادبیات کودکان ایران (جلد ۱ تا ۶)، تهران: نشر چیستا، ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۲
۲. ماریا ناشروسیمپسون: شعر و نقاشی ایرانی (حمایت از هنر در ایران)، مترجمان: عبدالعلی براتی و فرزند کیانی، با مقدمه آیدین آغداشلو، انتشارات نسیم دانش، زمستان ۱۳۸۲
۳. تجویدی، علی‌اکبر: نگاهی به هنر نقاشی ایران، سازمان چاپ و انتشارات ۱۳۷۵
۴. کتابی، شیلا: نگارگری ایرانی، ترجمه دکتر مهناز شایسته‌فر، تهران: انتشارات موسسه مطالعاتی هنر اسلامی، ۱۳۸۱
۵. الماسی، مهدی: سیری در نگارستان نقاش ایرانی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان ۱۳۸۰
۶. سایه طوبی، مجموعه مقالات همایش نخستین دوسالانه بین‌المللی نقاشی جهان اسلام، تهران: موزه هنرهای معاصر ۱۳۷۹
۷. پاکباز، روبین: نقاشی ایران (از دیرباز تا امروز)، تهران: نشر نارستان ۱۳۷۹

- کتاب خورشیدی بر خاک (تصویرگر: محمدعلی بنی‌اسدی). انتشارات پیدایش
- کتاب افسانه آفرینش در ایران (تصویرگر: فرشید مقالی). انتشارات سروش
- کتاب آنها زنده‌اند (تصویرگر: علی‌اکبر صادقی). انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- کتاب شعیب (تصویرگر: سیروس راد). انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی
- کتاب افسانه باران در ایران (تصویرگر: حسین محجوبی). انتشارات سروش
- کتاب هفا ایستوس (تصویرگر: بهمن دادخواه). انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- کتاب حقیقت بلندتر از آسمان (تصویرگر: علی‌اکبر صادقی). انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- کتاب عبادتی چون تفکر نیست (تصویرگر: علی‌اکبر صادقی). انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- کتاب پیروزی (تصویرگر: علی‌اکبر صادقی). انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- کتاب خفتگان بیدار (تصویرگر: بهرام خائف). انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

○ کتاب مهمانی ستاره (تصویرگر: محمدحسین صلواتیان). انتشارات

بناء

○ کتاب عروسی ماه و خورشید (تصویرگر: محمدمهدی طباطبایی). انتشارات

زیتون

○ کتاب ۱۴ قصه، ۱۴ معصوم (تصویرگر: محمدرضا دادگر). انتشارات

قدیانی

○ کتاب شعر خدا یا تو خوبی (تصویرگر: محمدمهدی طباطبایی). انتشارات

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

○ کتاب جنگجوی کوچک (تصویرگر: فرشید شفیعی)

○ کتاب از سقاخانه تا کربلا (تصویرگر: غلامرضا نظر اصفهانی). انتشارات

کنکاش

○ کتاب فارسی اول دبستان (تصویرگر: پرویز اقبالی) کتاب‌های

درسی (تصویرگر: منوچهر درفشه)

○ کتاب اصحاب فیل (تصویرگر: صادق صندوقی)

○ کتاب اصحاب فیل (تصویرگر: راحله برخوردار). جشنواره

تصویرگری کتاب‌های درسی

○ کتاب تولد عیسی مسیح (تصویرگر: رویا بیژنی). جشنواره تصویرگری

کتاب‌های درسی

○ کتاب اصحاب فیل (تصویرگر: راشین خیریه). جشنواره تصویرگری

کتاب‌های درسی

○ جشنواره تصویرگری کتاب‌های درسی (تصویرگر: علی‌خدایی)

○ کتاب طوفان نوح (تصویرگر: امیر شعبانی‌پور). جشنواره تصویرگری

کتاب‌های درسی

○ کتاب کودک دوست داشتی (تصویرگر: حسن عامه‌کن). جشنواره

تصویرگری کتاب‌های درسی

○ کتاب فرشته آب (تصویرگر: علی بوزری)

○ کتاب از غریبه‌ها می‌ترسم (تصویرگر: پژمان رحیمی‌زاده). انتشارات

به نشر

○ کتاب یوسف و زلیخا (تصویرگر: محمدعلی بنی‌اسدی)

۸. تولستوی، لئو: هنر چیست، ترجمه: کاوه دهگان، تهران: موسسه انتشارات امیر کبیر ۱۳۴۵ (چاپ دوم)

۹. یارشاطر، احسان: داستان‌های شاهنامه، تهران: انتشارات صندوق مشترک ایران و آمریکا ۱۳۳۵

۱۰. یارشاطر، احسان: داستان‌هایی از ایران باستان، تهران: انتشارات صندوق مشترک ایران و آمریکا ۱۳۳۶

۱۱. اردلان نادر و بختیار، لاله: حس وحدت ترجمه حمید شاهرخ، تهران: نشر خاک

۱۲. مجابی، جواد: پیشگامان نقاشی معاصر ایران (نسل اول)، تهران: نشر هنر ایران ۱۳۷۶

۱۳. پویش ۶ (دو فصلنامه ویژه مباحث نظری مربوط به هنر و ادبیات کودکان و نوجوانان، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۷).

۱۴. کتاب‌های چاپ شده برای کودکان و نوجوانان

و هم چنین مقاله‌های:

۱. تصویرگری کتاب‌های دینی در آینه ادبیات کودکان، جمال‌الدین اکرمی، پژوهشنامه، شماره ۳۰، پاییز ۸۱

۲. هنرمندی در خواب پروانه‌های رنگی (نگاهی به آثار بهرام خائف)، جمال‌الدین اکرمی، کتاب ماه کودک و نوجوان، آذر ماه ۱۳۸۲

۳. تصویرگری کتاب کودک در دهه ۴۰، جمال‌الدین اکرمی، کتاب ماه کودک و نوجوان، اسفند ۸۰، فروردین ۸۱، شماره ۵۳، ۵۴

۴. آیین‌های پهلوانی در آینه‌های تصویر، (بررسی آثار تصویری علی‌اکبر صادقی)، جمال‌الدین اکرمی، کتاب ماه کودک و نوجوان، شماره ۶۶، فروردین ۱۳۸۲

۵. بررسی تصویرگری کتاب کودک در ایران (دهه ۶۰)، جمال‌الدین اکرمی، کتاب ماه کودک و نوجوان، شماره ۶۹، تیرماه ۱۳۸۲

۶. رنگ، نقطه، و نور - تمرکز در تصویرگری دینی (گزارش بیست و یکمین نشست نقد آثار تصویرگری پرویز اقبالی)، کتاب ماه کودک و نوجوان، دی ماه ۱۳۸۲

تصاویر استفاده شده جهت صفحه‌آرایی متن مقاله‌ها در شماره‌های ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲ عبارتند از: